

نقش نهاد شورای اسلامی شهر در اعتلای حقوق شهروندی (مورد مطالعه: شورای اسلامی

شهر تهران)

دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشگاه عدالت، تهران، ایران

محمد سالاری

دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران

مریم صفوی سهی*

دریافت: ۱۳۹۵/۱۲/۲۱ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۳/۳۰

چکیده: امروزه شهر و هر محیط زندگی مدنی و اجتماعی، با شهروندان، معنی پیدا می‌کند. رابطه شهروندی با مدیریت شهری از جمله مسائل و موضوعات مهمی است که در حوزه مدیریت شهری در جهان مورد توجه قرار گرفته است. یکی از عواملی که می‌تواند به تحقق و پایداری نظام مردم‌سالاری در جامعه از طریق اجتماعات مردمی بیانجامد، توجه به حقوق شهروندی است که می‌توان دستیابی به این هدف را از سوی شوراها دنبال کرد. در یک نگاه جامع شوراها در بطن خود، کلیدواژه حقوق شهروندی، را دارا می‌باشند؛ زیرا فلسفه وجودی خود شوراها بندهایی از تحقق معیارها و مؤلفه‌های حقوق شهروندی است. به عبارت دیگر، شوراها تبلور تحقق حقوق شهروندی می‌باشند. در این راستا پژوهش حاضر، به بررسی و تحلیل عملکرد شورای شهر تهران در تحقق حقوق شهروندی می‌پردازد. نوع پژوهش، کاربردی و از لحاظ روش، پیمایشی-توصیفی است. گردآوری اطلاعات به دو صورت کتابخانه‌ای-اسنادی و پیمایشی-میدانی و با روش پرسشنامه انجام گرفته است. نمونه در دسترس پژوهش، ۱۵۰ نفر از کارمندان شورای اسلامی و ۳۸۴ نفر از شهروندان شهر تهران در سال ۱۳۹۵ است. برای تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده، از نرم‌افزار SPSS و آزمون‌های T، ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون استفاده شده است. نتایج پژوهش نشان دادند که شهروندان شهر تهران میزان عملکرد شورای شهر را به دلیل نداشتن سازوکار مناسبی جهت نظارت بر امور شهری و تحقق حقوق شهروندی، کمتر از حد متوسط می‌دانند. همچنین بین عملکرد شورای اسلامی شهر تهران (نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب شهردار و تصویب امور شهرداری) با میزان تحقق حقوق شهروندی، همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین نتایج رگرسیون، حاکی از آن بودند که از میان ابعاد عملکرد شورای اسلامی شهر تهران، به ترتیب متغیرهای انتخاب شهردار، نظارت بر مدیریت شهری و تصویب امور شهرداری، پیش‌بینی‌کننده میزان تحقق حقوق شهروندی هستند؛ لذا فراهم آوردن سازوکارهای مناسب جهت تحقق بهتر معیارهای بیان شده در شورای اسلامی شهر تهران، کمک شایانی به ایفای نقش هرچه بهتر این نهاد در تحقق حقوق شهروندی در راستای افزایش کیفیت زندگی شهروندان تهرانی خواهد کرد.

واژگان کلیدی: شهروندی، حقوق شهروندی، مدیریت شهری، شورای اسلامی شهر، شهر تهران

طبقه‌بندی JEL: N15, L32, P25, H76

۱- مقدمه

رشد سریع شهرنشینی و شکل‌گیری مقیاس‌های جدیدی از رشد و توسعه شهری طی دهه‌های اخیر، شهرها و جوامع شهری را با پیچیدگی‌ها و معضلات جدیدی روبه‌رو کرده است (قلی‌پور و همکاران، ۱۳۹۴). پیچیده‌تر شدن شهرها و شهرنشینی، پیچیده‌تر شدن حکومت و ضرورت تعامل جامعه شهری، شهروندان، اصناف و نهادهای شهری با حکومت، به نگاهی نو به شهروندان به عنوان مکمل، متمم و یاری‌رسان حکومت در امر تصمیم‌گیری نیاز دارد. از سویی دیگر، رشد جمعیت شهرنشین و توسعه اجتماعی، افزایش سطح مطالبات شهروندان از دولت برای ارائه خدمات را افزایش داده است. بدین ترتیب حکومت‌ها وارد عرصه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جدیدی شده و برای اداره امور جامعه، نیازمند تصویب قوانین و مقررات متناسب با مقتضیات زمان می‌باشند (شاگری و فدایی، ۱۳۹۳). مدیریت شهر به عنوان رویکردی نوین در حل معضلات و مشکلات به‌وجود آمده در جامعه، نقش مهمی به عنوان یک حکومت محلی در عرصه زندگی شهری ایفا می‌کند (امانپور و همکاران، ۱۳۹۴).

به عبارتی مدیریت شهری، سازمانی گسترده متشکل از تمام عناصر و اجزای رسمی و غیررسمی ذی‌ربط و مؤثر در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی و کالبدی حیات شهر با هدف اداره، هدایت، کنترل و توسعه همه‌جانبه و پایدار شهر است که از بخش‌ها و نهادهای مختلفی تشکیل می‌شود. یکی از مهم‌ترین ارکان این نظام، شوراهای شهر هستند که نهادهایی کاملاً مردمی محسوب شده و عهده‌دار بحث، بررسی و تصمیم‌گیری درباره مسائل روزمره و امور شهروندان می‌باشند. مطابق قانون اساسی و قانون مصوب شوراهای اسلامی (مورخ ۱۳۷۵)، وظیفه اصلی مدیریت شهری بر عهده شوراهای اسلامی شهر است که نمایندگان از طرف مردم انتخاب می‌شوند (نوروزی، ۱۳۹۵). بدین منظور هدف اصلی تشکیل شورای اسلامی شهر، پیشبرد

سریع برنامه‌های توسعه شهری از طریق همکاری و مشارکت مردم است، به همین دلیل در ایران، شوراها به عنوان یکی از نهادهای نظارتی بر عملکرد بخش عمومی، فلسفه وجودی پیدا کرده‌اند (پیرموزن، ۱۳۸۱). شوراهای اسلامی شهر به‌عنوان هدایت‌کننده اصلی فعالیت‌های شهری برای تحقق مدیریت واحد شهری تعریف می‌شوند. بر اساس اصل هفتم قانون اساسی شوراهای، وظایف آنها، جلب مشارکت مردم در اداره شهر، جلوگیری از تبعیض، صیانت از حقوق شهروندی، وضع مقررات محلی، انتخاب مدیران محلی و نظارت بر اجرای اثربخش امور مربوط به شهر و شهروندان می‌باشد (بهشتی، ۱۳۸۰). در واقع هدف اصلی تشکیل شورای اسلامی شهر، پیشبرد سریع برنامه‌های توسعه شهری از طریق همکاری و مشارکت مردم است.

سیاست‌ها، برنامه‌ها و ضوابط قانونی دولت‌های محلی در خلاء آگاهی شهروندان، به نتایج قابل‌توجهی نخواهند رسید و علاوه‌بر اختلال در مدیریت شهرها، شهروندان را نیز با مشکلات متعددی روبه‌رو خواهد کرد. به عبارتی دیگر، داشتن زندگی مناسب در کنار دیگران و بهره‌مندی از مزایای شهر، بدون آگاهی از حقوق، وظایف و تکالیف مرتبط با آن، برای شهروندان، تحقق نمی‌یابد. در یک جامعه مدنی، حقوق شهروندی، از مهم‌ترین و اساسی‌ترین مسائل می‌باشد و شوراهای اسلامی نیز وظیفه دفاع از این حقوق را بر عهده دارند.

از مهم‌ترین دلایل شکل‌گیری شوراهای اسلامی شهر، مطابق با اصول قانون اساسی و حتی با توجه به تجربیات جهانی، تحقق حقوق شهروندی در حوزه شهر و استان است؛ لذا بحث و بررسی در مورد نقش و عملکرد شورای شهر در تحقق حقوق شهروندی، نیازمند ارائه تصویری از مفهوم و مشخصات عمده سیستم کلان مدیریت شهری و عملکرد مورد انتظار از آن است. در واقع ابتدا لازم است روشن شود که از کلیت سیستم مدیریت شهری چه عملکردهایی انتظار می‌رود تا بتوان در این چارچوب و متناسب با اقتضائات ناشی از آن،

جایگاه، نقش و عملکردهای عناصر ذی ربط، از جمله شورای شهر را در تحقق حقوق شهروندی تعیین کرد. در تحقق حقوق شهروندی باید به عوامل مدنی، سیاسی و اجتماعی در جامعه توجه شود. هر کدام از این عوامل به سهم خود در تحقق حقوق شهروندی تأثیرگذار هستند. شهروند به عنوان یکی از عوامل مهم تأسیس دولت و حکومت است، بنابراین به حقوق شهروندی باید از این مقوله نگریست. همان گونه که شهروندان در فرمانبرداری سهیم هستند باید در حکمرانی هم سهیم باشند؛ در چنین فرایندی حقوق شهروندی پذیرفته و به رسمیت شناخته شده است. از جمله راه های تحقق حقوق شهروندی، تقویت نهادهای مدنی است. همان گونه که اراده عمومی جامعه و همه شهروندان در مرحله اجرا برای تحقق حقوق شهروندی مورد نیاز است، اراده مقامات و نهادهای رسمی حکومت با توجه به پیشینه تاریخی و تسلط کامل دولت بر اقتصاد، فرهنگ و سیاست برای احترام به حقوق شهروندی و اجرای قوانین موجود در زمینه حقوق شهروندی، ضروری و مورد نیاز است. این اراده باید در بالای قدرت دیده شود تا پایبندی به رعایت حقوق شهروندی به رفتاری مدنی، عرف و هنجار رسمی تبدیل شود و در سطوح پایین اجرایی، مدیریت میانی و شوراهای شهر که ارتباطات گسترده تری با جامعه داشته و تعامل روزانه با شهروندان دارند نیز آشکارا مورد توجه قرار گرفته و رعایت شود.

در این راستا، پژوهش حاضر به دنبال ارزیابی جایگاه نهاد شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق شهروندی بوده و نیز درصدد پاسخ به سؤال های پژوهشی زیر می باشد:

- ۱- عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق شهروندی از دید شهروندان تهرانی چگونه است؟
- ۲- عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق شهروندی از دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران چگونه است؟

۳- آیا بین ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق شهروندی از دید شهروندان تهرانی و کارکنان شورای اسلامی شهر تهران، تفاوت معنی داری وجود دارد؟

۴- عملکرد شورای اسلامی شهر تهران (نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب شهردار، تصویب امور شهرداری) از دید شهروندان تهرانی چگونه است؟

۵- عملکرد شورای اسلامی شهر تهران (نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب شهردار، تصویب امور شهرداری) از دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران چگونه است؟

۶- آیا بین ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران (نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب شهردار، تصویب امور شهرداری) از دید شهروندان تهرانی و کارکنان شورای اسلامی شهر تهران، تفاوت معنی داری وجود دارد؟

۷- آیا بین عملکرد شورای اسلامی شهر تهران (نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب شهردار، تصویب امور شهرداری) با میزان تحقق حقوق شهروندی، رابطه معناداری وجود دارد؟

۸- آیا ابعاد پیش بین عملکرد شورای اسلامی شهر تهران (نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب شهردار، تصویب امور شهرداری) توانایی پیش بینی میزان تحقق حقوق شهروندی را دارند؟

۲- پیشینه تحقیق

الف) پژوهش های خارجی

راکو و ایمری^۱ در پژوهشی با عنوان «دولت، حقوق و مسئولیت ها در سیاست شهری» بیان کردند که مسئله حقوق و مسئولیت شهروندی و رابطه دو طرفه آنها، بخشی از تحولات گسترده در عقلانیت و تکنیک های دولت های محلی است. دولت های محلی جامعه تأکید بر عقلانیت عرفی شده، عضویت و تعهد اجتماعی مدنی،

مشارکت و تعلق اجتماعی تمام اعضای جامعه با هدف تقویت انسجام و نظم اجتماعی مدرن دارند.

انزوف و باکاری^۱ (۲۰۱۲) در پژوهش خود با عنوان «رابطه بین توانمندسازی کارکنان و عملکرد آنها در شورای شهر نایروبی» بیان کردند که بین توانمندسازی اعضای شورای شهر و عملکرد آنها رابطه مثبت معناداری وجود دارد و میانگین نمره توانمندسازی کارکنان شورای شهر نایروبی از حداکثر پنج نمره، ۳/۵۴۶ برآورد شده است؛ یعنی نشان می‌دهد که در شهر نایروبی، از کارکنان توانمند و کاردان در شورای شهر استفاده می‌شود تا عملکرد بهتری را در کمک به اداره امور شهر، تمهیدات لازم برای مشارکت هرچه بیشتر مردم شهر و احقاقی حقوق آنها داشته باشند.

هانسن^۲ (۲۰۱۵) در پژوهشی با عنوان «تأثیر دولت‌های محلی بر رضایت شهروندان» بیان کرد که یکی از وظایف اصلی دولت محلی، تأمین رضایت شهروندی و توجه به کیفیت زندگی شهروندان است که با وضع قوانین و مقررات مناسب، مانع از تعرض دیگران به حقوق و آزادی‌های شخصی می‌شود.

ب) پژوهش‌های داخلی

حبیبی (۱۳۸۱) در پژوهش خود، ضمن بررسی عملکرد نخستین دوره شوراهای اسلامی شهر تهران، مهم‌ترین عنصر برای ورود اعضای شورای اسلامی شهر تهران را گرایش‌ها و تعلقات سیاسی بیان کرد، نه تجربه و کارآمدی اجرایی؛ وی غفلت از این مهم را زمینه‌ساز نهای ناکامی شورا معرفی کرده است.

صرافی و عبدالمهی (۱۳۸۷) در پژوهشی بیان کردند که تحولات ساختاری و کارکردی نظام‌های اجتماعی و سیاسی، باعث ایجاد بسترهای متفاوتی در اداره امور شهرها شده است. شکل‌بندی و نقش دادن به بازیگران متفاوت عرصه شهری؛ از جمله دولت، مردم، نهادهای مدنی و قانون‌گذار باعث شده است تا وظایف و تکالیف

متقابل و دوسویه بین شهروندان و اداره‌کنندگان امور در سطوح ملی و محلی پدید آید. شهرها به عنوان مراکز سکونتی دارای کالبد و کارکردهای متفاوتی هستند. شکل‌گیری عناصر کالبدی در شهرها و ایفای نقش‌های متعدد نیز به وسیله بازیگران عرصه سیاسی و اجتماعی کشور رقم می‌خورد، اما اداره امور شهر و رسیدگی به خواست‌ها و انتظارات شهروندان، نیازمند وجود بسترها و زمینه‌هایی است که می‌توان در پرتو آن، به چنین خواست‌هایی، پاسخ معقول و منطقی داد. شهر، شهروند و مدیریت شهری، به عنوان مفاهیمی هستند که ارتباط بسیار تنگاتنگی با یکدیگر دارند. ایجاد شرایط و زمینه‌های لازم برای تعامل بین عناصر مدیریت شهری که شامل شهروندان، نهادهای اداره‌کننده شهر، شورای اسلامی و بخش خصوصی است، نیازمند قرارگرفتن بر مدار قانون‌مداری است. قانون‌مداری مبتنی بر تدوین قوانین و مقرراتی است که وظایف و تکالیف دوسویه شهروندان و مدیریت شهری را روشن می‌نماید و هدف آن، سامان‌بخشی به زندگی شهری و فعالیت‌های مدیریت شهری است.

صفاری‌راد و تحویل‌داری (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «تحلیلی بر مدیریت شهری و نقش آن در آگاهی از حقوق شهروندی و شهروندسازی مطالعه موردی شهرستان لنگرود» بیان کردند که حقوق شهروندی جزء لاینفک جامعه مدنی و مبنای تشکیل آن به شمار می‌رود؛ زیرا امکان مشارکت داوطلبانه همه افراد را در تمامی عرصه‌های اجتماعی فراهم می‌کند؛ لذا با توجه به این‌که تا امروز به نقش شهروندان در مدیریت شهری اهمیت بسیار کمی داده شده، نیاز به بررسی مدیریت شهری و نقش آن در شهروندسازی بیش از گذشته احساس می‌شود. بنابراین امروزه ضمن تأکید بر تخصصی کردن مدیریت شهری و نقش آن در شهروندسازی، به تغییرات و تحولات در قوانین و مقررات مدیریت شهری به منظور بهبود رابطه بین مدیریت و شهروندسازی از لحاظ اجتماعی و اقتصادی پرداخته شده است.

1- Nzuve and Bakari

2- Hansen

۳- مبانی نظری

شهر، محل ظهور اجتماع، مدنیت و شهروندی است که جامعه با آن مواجه گردیده است. شهر امروزی را می‌توان مکانی جهت تولید شهروند قلمداد نمود. در این بین حقوق شهری برای تسهیل در این امور و تعریف، تقویت و حمایت از روابط و تعاملات کنش‌گران و نهادهای شهری، بیش از نیم قرن است که پای به عرصه وجود نهاده و مبنایی برای ظهور شهروند و حقوق شهروندی قلمداد شده است. شهرها به عنوان مراکز سکونتی دارای کالبد و کارکردهای متفاوتی هستند. شکل‌گیری عناصر کالبدی در شهرها و ایفای نقش‌های متعددی نیز به وسیله بازیگران عرصه سیاسی و اجتماعی رقم می‌خورد. شکل‌بندی و نقش دادن به بازیگران متفاوت عرصه شهری؛ از جمله دولت، مردم، نهادهای مدنی و قانون‌گذار و مانند آن، باعث شده است تا وظایف و تکالیف متقابل و دوسویه بین شهروندان و اداره‌کنندگان امور در سطوح ملی و محلی پدید آید (لطفی و همکاران، ۱۳۸۸).

اداره امور شهر و رسیدگی به خواست‌ها و انتظارات شهروندان، نیازمند وجود بسترها و زمینه‌هایی است که بتوان در پرتو آن به چنین خواست‌هایی، پاسخ معقول و منطقی داد. شهر، شهروند و مدیریت شهری به عنوان مفاهیمی هستند که ارتباط بسیار تنگاتنگ و نزدیکی با یکدیگر دارند؛ زیرا شهر، فضای سکونت با کارکرد و ویژگی خاص خود را تداعی می‌کند. شهروندان به عنوان ساکنان این فضا تلقی می‌شوند و مدیریت شهری مسئول تعامل و ارتباط متقابل بین این دو می‌باشد، لذا می‌توان گفت فضایی به عنوان شهر وجود دارد که شهروندان با

دارا بودن حقوق و وظایف و مسئولیت‌ها از حق شهروندی برخوردار هستند و مدیریت شهری نیز ضمن تلاش برای پاسخ به این نیازها، انتظاراتی را نیز از شهروندان برای مشارکت در اداره امور شهر دارد (اخباری و همکاران، ۱۳۹۳). در دانشنامه سیاسی، شهروند، فردی است در رابطه با یک دولت که از سویی برخوردار از حقوق سیاسی و مدنی است و از سوی دیگر در برابر دولت، تکالیفی را بر عهده دارد (لطفی و همکاران، ۱۳۸۸). همچنین شهروند، فردی است که در ساختار اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی جامعه حضور دارد و در تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری و شکل‌دهی به آن، به صورت مستقیم یا غیرمستقیم در سایه هم‌زیستی، تعامل داوطلبانه و تلاش هم‌گام در نیل به سعادت دنیوی و اخروی، مؤثر است (احمدزاده، ۱۳۸۴). شهروند به افرادی اطلاق می‌شود که تابعیت کشوری را دارند و به تبع این وابستگی، از حقوق و مزایایی برخوردار می‌شوند که در قانون اساسی و دیگر قوانین عادی در آن کشور به تصویب رسیده است. شهروندی، منزلتی اجتماعی در نگرش به جامعه مدنی تلقی می‌شود که به موجب آن، امکان برخورداری از حقوق و قدرت فراهم می‌شود (محسنی، ۱۳۸۹). در نظریه سیاسی و حقوقی، شهروند به مجموعه‌ای از حقوق و وظایف اعضای یک دولت-ملت یا شهر اطلاق می‌شود (Marshal, 1998). از آنجایی که شهروندی درباره روابط انسانی است نمی‌توان تعریفی ساده و ایستا را که برای همه جوامع و زمان‌ها به کار می‌رود، برای آن ارائه کرد (فالکس^۱، ۱۳۸۱) اما می‌توان هسته مشترک همه نظریه‌ها و تعاریف شهروندی را به شرح جدول ۱ جمع‌بندی کرد:

جدول ۱- هسته مشترک نظریه‌ها و تعاریف شهروندی

ردیف	هسته مشترک نظریه‌ها و تعاریف شهروندی
۱	نوعی پایگاه و نقش اجتماعی مدرن برای تمام اعضای جامعه
۲	مجموعه به هم پیوسته‌ای از وظایف، حقوق، تکالیف و مسئولیت‌ها و تعهدات اجتماعی، سیاسی، حقوقی، اقتصادی و فرهنگی همگانی، برابر و یکسان
۳	احساس تعلق و عضویت اجتماعی مدرن برای مشارکت جدی و فعالانه در جامعه و حوزه‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی
۴	برخورداری عادلانه و منصفانه همه اعضای جامعه از مزایا، منافع و امتیازات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، حقوقی و فرهنگی فارغ از تعلق طبقاتی، نژادی، مذهبی و قومی

منبع: (توسلی و نجاتی حسینی، ۱۳۸۳)

تحقق مفهوم و شکل گیری ایده شهروندی نیازمند وجود بستری مناسب و زمینه ساز است که از آن به عنوان جامعه مدنی یاد می شود. جامعه مدنی به مجموعه ای از نهادها، مؤسسات، انجمن ها، تشکل های خصوصی و مدنی (غیرخصوصی) اطلاق می شود که فارغ از دخالت قدرت سیاسی، حوزه حقوق مدنی افراد و گروه ها را دربر می گیرد. در چنین فضا و بستری است که شهروندی زمینه بروز و ظهور پیدا می کند (بشیریه، ۱۳۸۱). شهروندی، مجموعه ای از حقوق و وظایف است که دستیابی هر فرد به منابع اجتماعی و اقتصادی را تعیین می کند. مارشال^۱ شهروندی را به سه عنصر مدنی، سیاسی و اجتماعی تحلیل می کند که از جمله حقوقی است که شهروند در رابطه با دولت دارد (محسنی، ۱۳۸۹). شهروندی، موقعیت اعطا شده به اعضای کامل اجتماع است (شیخانی، ۱۳۸۲). ابعاد حقوق شهروندی به شرح ذیل است:

- بعد مدنی: شامل موارد متعددی همچون حق آزادی، مصونیت از تعرض، آزادی بیان، آزادی مذهب، برابری در برابر قانون، ممنوعیت تبعیض براساس جنس، نژاد، منشأ ملی یا زبانی، حمایت از شخص در برابر اقدامات غیرقانونی دولت مثل حبس (غیرقانونی) یا کار اجباری می باشد (گلدوزیان، ۱۳۸۵).

- بعد سیاسی: حقوقی که برای مشارکت فعالانه در فرایندهای آزاد حکومت، ضروری است و مواردی همچون

حق رأی و امکان تصدی مسئولیت در سطح حکومت، آزادی گردهمایی و تشکیل انجمن، آزادی دسترسی به اطلاعات و امکان فعالیت های سیاسی را دربر می گیرد.

- بعد اجتماعی: شامل طیف وسیعی از حقوق مربوط به رفاه و امنیت اقتصادی است و حق زندگی طبق استانداردهای رایج زندگی در یک جامعه را شامل می شود (هزارجریبی و امانیان، ۱۳۹۰). حقوق اقتصادی- اجتماعی که از آن به «عضویت کامل در عرصه اجتماعی جامعه» نیز تعبیر شده است و مواردی همچون حق مالکیت، حق کارکردن، برابری در فرصت های شغلی، حق بهره مندی از خدمات اجتماعی- بهداشتی، بهره مندی از تأمین اجتماعی و استاندارد زندگی متناسب برای شخص و حمایت از شخص در مواقع بیکاری، پیری و از کار افتادگی (گلدوزیان، ۱۳۸۵)، حق داشتن مسکن، حق دسترسی به کلیه امکانات خدماتی که به عموم عرضه می شود؛ از قبیل وسایل نقلیه و پارک ها، حق داشتن محیط زیست سالم و با آرامش برای نسل های حال و آینده از جمله حق آموزش های محیط زیستی، حق دادخواهی زیست محیطی، توسعه حقوق محیط زیست، حق دسترسی به اطلاعات زیست محیطی را دربر می گیرد (رکن الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۹۵).

ابعاد حقوق شهروندی در شکل ۱ بیان شده است:

شکل ۱ - ابعاد حقوق شهروندی

منبع: (گلدوزیان، ۱۳۸۵؛ هزار جریبی و امانیان، ۱۳۹۰؛ رکن الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۹۵)

اداره، کنترل، هدایت و توسعه همه‌جانبه و پایدار شهر تشکیل شده است (برک‌پور، ۱۳۸۷).
 در فرهنگ عمید، شورا به معنای مشورت، کنکاش، شور کردن و کنکاش کردن آمده است (عمید، ۱۳۸۳).
 شورا، مجموعه‌ای از نمایندگان منتخب مردم است که با برخورداری از اختیارات اجرایی رسمی به اداره بخشی از امور حوزه انتخابیه خود می‌پردازند (ایرانی، ۱۳۷۶).
 در مفهوم شورا سه ویژگی مدنظر است: ۱- انتخاب توسط مردم ۲- داشتن اختیارات اجرایی ۳- مبتنی بودن بر محل زندگی افراد. با چنین خصایصی، شوراهای منتخب محلی در قالب شورای شهر، بخش، روستا و شهرک، به اداره برخی از امور عمومی و اجتماعی حوزه خود، چون تصویب بودجه شهرداری، انتخاب و عزل شهردار و دهیار، نظارت مالی و کاری بر ادارات دولتی و هدایت و سازماندهی امور مالی مبادرت می‌کنند (چوپانی یزدلی، ۱۳۸۲). در جدول ۲ برخی از تعاریف در ارتباط با شورا بیان شده است:

حقوق شهری، مجموعه قوانین، قواعد و مقرراتی است که روابط متقابل شهروندان و ادارات شهر را در امر محلی و شهری تنظیم نموده و حقوق تکالیف ناظر بر شوراها، شهرداری‌ها و سایر نهادهای شهری را تبیین می‌نماید (لطفی و همکاران، ۱۳۸۸).
 مدیریت شهری به معنای هدف‌گذاری، برنامه‌ریزی و اجرای طرح‌های مبتنی بر رفع مشکلات شهری و در راستای خدمات‌رسانی به شهروندان، زیر نظر ارگان‌های مسئول مانند شورای شهر و شهرداری‌ها است (Cheema, 1993). مدیریت شهری، سازماندهی عوامل و منابع برای پاسخ‌گویی به نیازهای ساکنان شهر می‌باشد. با توجه به این که شهر، دارای نظامی باز است، مدیریت شهری چیزی بیش از حیطه کالبدی شهر را دربر می‌گیرد (Bartlett et al., 2016). مدیریت شهری، از یک سازمان گسترده، متشکل از عناصر و اجزای رسمی و غیررسمی مؤثر و ذی‌ربط در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی و کالبدی حیات شهری با هدف

جدول ۲- تعاریف ارائه شده صاحب‌نظران از شورا

صاحب‌نظران	تعاریف
ارنشتاین ^۱	شوراها را در نظام مدیریت شهری، قدرت شهروندی تعریف می‌کنند (پاپلی‌یزدی، ۱۳۸۲).
کانینگهام ^۲	شورا، فرایندی است که در آن مشارکت مردمی را انگاشتی سیاسی دانسته و آن را درگیری همه افراد، گروه‌ها، سازمان‌ها و جوامع در یک فرایند برنامه‌ریزی تعریف کرده‌اند؛ به گونه‌ای که اثرپذیری از برایندهای آن فرایند را داشته باشد (پاپلی‌یزدی، ۱۳۸۲).
انصاری (۱۳۸۴)	شورا، ارزشی بنیادی در جوامع مردم‌سالار و بخشی ضروری در دموکراسی واقعی و کارآمد است. از اصول شورا، برنامه‌ریزی دموکراتیک و دادن قدرت اختیار به شهروندان است تا بتوانند در محیط پیرامون خود تأثیرگذار باشند.
اسدیان و همکاران (۱۳۹۲)	تجمع افرادی که برای بحث، بررسی و تبادل نظر و همچنین مصلحت‌اندیشی و ارائه نظر تشکیل جلسه می‌دهند.
خادم‌الحسینی و بقاء (۱۳۹۴)	شورا، اصطلاحی اسلامی است که ریشه در آموزه‌های قرآنی و سنت نبوی دارد و دو بار در قرآن مجید به عنوان عملی شایسته یاد شده‌است. اهمیت شورا تا آنجاست که نام چهل‌و دومین سوره قرآن مجید «شوری» است.
رجبی (۱۳۹۲)	شورای شهر عبارت است از: جایگاهی که فعالان آن با رأی مردم انتخاب می‌شوند و برای اصلاح شهر و بهبود امور شهری از قبیل امور فرهنگی، معماری و تفریحی فعالیت می‌کنند.
علیخانی (۱۳۸۴)	شوراها، یکی از مناسب‌ترین و بهترین بسترهای لازم برای مشارکت مردم در تعیین سرنوشت خود و اداره جامعه و همچنین، نهادینه کردن پاسخ‌گویی و مردم‌سالاری هستند.

منبع: (مطالعات نگارندگان)

شوراها در اغلب جوامع دموکراتیک این حق را برای شهروندان خود قائلند که آگاه شوند، مورد مشورت قرار گیرند و در شرایطی که برای آنان فراهم شده است عقاید خود را درباره موضوعاتی که زندگی آن‌ها را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد، بیان کنند (پاپلی‌یزدی، ۱۳۸۲).

طبق قانون اساسی و قانون شورای اسلامی، نقش اصلی در حکمرانی شهری بر عهده شورای اسلامی شهر است که نمایندگانش از طرف مردم انتخاب شده‌اند (شاکری و فدایی، ۱۳۹۳). تعیین شهردار، وظیفه شورا است. همه برنامه‌ها و تصمیم‌های شهرداری باید با هماهنگی و نظارت شوراها انجام پذیرد. طبق قانون، شوراها را شورای اسلامی شهر به منظور پیشبرد برنامه‌های اجتماعی، اقتصادی، عمرانی، بهداشتی، فرهنگی، آموزشی و دیگر امور رفاهی با همکاری مردم و نظارت بر امور شهر تشکیل می‌شود. مدت فعالیت اعضای شورا، چهار سال است و تعداد اعضا برحسب جمعیت شهر متغیر می‌باشد (سعیدنیا، ۱۳۸۲). شوراها شهر مدافع برقراری اعتدال در شرایط زیست‌شهری هستند. آنان برگزیده اقلیت مختلف شهر هستند که باید بر نیک‌بختی مردم، رفع نیازمندی‌های آنان و گسترش زمینه‌های رشد و تعالی شهر باندیشند (شیعه، ۱۳۸۳).

امروزه زندگی در جوامع شهری به دلیل گستردگی شهرها در ابعاد سرزمینی و نیز تنوع ایجاد شده در حوزه خدمات شهری، موجب شده تا مدیران شهری به دنبال نوعی قدرت تصمیم‌گیری برای اداره بهتر و پاسخ‌گویی مؤثرتر به نیازهای متنوع و گسترده شهروندان باشند. تجربه اجرایی ملل مختلف در این زمینه حاکی از موفقیت مدیران شهری است که در تصمیم‌گیری‌های خود از استقلال نسبی در چارچوب مقررات ملی برخوردار بوده‌اند. از این منظر، شهروند بودن به مفهوم حقوقی متقابل میان ساکنان شهر و مدیریت شهری است که در برخی از کشورها از آن تحت عنوان «دولت محلی» و در بعضی دیگر «شورای محلی» یاد می‌شود. با توجه به ماهیت انتخابی مقامات دولت‌های محلی که به طور مستقیم از سوی مردم انتخاب می‌شوند، با نظارت نمایندگان مردم

بر عملکرد مدیران اجرایی شهر (شهرداران و مدیران تابعه آن‌ها) در قالب شوراهای شهر، زمینه مداخله و مشارکت مردم در امور رفاهی، عمرانی، زیست‌محیطی، خدماتی، فرهنگی و تفریحی بیش از پیش فراهم خواهد شد. حاکمیت نیز می‌تواند از آثار مثبت این مشارکت در حوزه‌های سیاسی استفاده کند (نوروزی، ۱۳۹۵).

تهران، بزرگ‌ترین شهر و پایتخت ایران، مرکز استان تهران و شهرستان تهران با جمعیت حدود هشت میلیون نفر و مساحت ۷۳۰ کیلومتر مربع است، بیست‌وپنجمین شهر پرجمعیت و بیست‌وهفتمین شهر بزرگ جهان به‌شمار می‌آید.

شورای اسلامی شهر تهران (در دوره چهارم) متشکل از ۳۱ نماینده که بر طبق قانون شوراها، مسئول اداره شهر تهران است. از جمله مهم‌ترین وظایف این شورا، انتخاب شهردار به مدت چهار سال، نظارت بر عملکرد شهرداری و در صورت لزوم برکناری شهردار، تصویب طرح‌های لازم برای رفاه بیشتر شهروندان و نظارت بر اجرای آنها، تصویب بودجه سالانه شهرداری، تصویب اساسنامه مؤسسات و شرکت‌های وابسته به شهرداری است. شورای شهر تهران، شش کمیسیون دائم دارد. بخش‌های هر کدام از کمیسیون‌ها به شرح ذیل می‌باشند:

- کمیسیون برنامه و بودجه: کمیته اقتصادی و منابع انسانی
- کمیسیون سلامت و محیط‌زیست: کمیته ایمنی و مدیریت بحران، کمیته سلامت، کمیته محیط‌زیست و خدمات شهری
- کمیسیون عمران و حمل‌ونقل: کمیته عمران و حمل‌ونقل
- کمیسیون فرهنگی و اجتماعی: کمیته اجتماعی، کمیته دینی، کمیته فرهنگی، کمیته مشارکت مردمی، کمیته میراث فرهنگی و گردشگری بافت‌های تاریخی و فرسوده، کمیته ورزش، کمیته هنر، کمیسیون نام‌گذاری، ستاد هماهنگی شورایی‌ها و ستاد سمن‌های شهر تهران
- کمیسیون معماری و شهرسازی: کمیته معماری، کمیسیون تجدیدنظر باغات، کمیته شهرسازی، کمیته بافت‌های فرسوده شهری و بناهای تاریخی

- کمیسیون نظارت و حقوقی: کمیته تنقیح، کمیته حقوقی و کمیته نظارت

ساختار شورای اسلامی شهر تهران به صورت شکل ۲ می‌باشد.

شکل ۲- ساختار شورای اسلامی شهر تهران

منبع: (مطالعات نگارندگان)

قالب نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب شهردار، تصویب امور شهرداری و تبادل ارتباط با شهروندان در تحقق حقوق سه گانه شهروندی، نقش مؤثری دارد.

با بررسی ادبیات پژوهش، شکل ۳، ساختار کلی پژوهش را نشان می دهد. همان طور که مشاهده می شود شورای اسلامی شهر تهران با ایجاد شش کمیسیون و در

شکل ۳- نمودار کلی پژوهش

منبع: (مطالعات نگارندگان)

۴- روش تحقیق

با توجه به این که پژوهش حاضر درصدد ارزیابی جایگاه نهاد شورای اسلامی شهر در تحقق حقوق شهروندی می‌باشد، روش پژوهش، از نوع پیمایشی- توصیفی است و از نوع تحقیقات کاربردی به حساب می‌آید. جامعه آماری پژوهش حاضر، شامل کارمندان شورای اسلامی شهر تهران و شهروندان تهرانی در سال ۱۳۹۵ است که نمونه در دسترس پژوهش، شامل ۱۵۰ نفر از کارمندان شورای اسلامی و ۳۸۴ نفر از شهروندان شهر تهران در سال ۱۳۹۵ می‌باشد. در قسمت ابتدایی تحقیق، از روش کتابخانه‌ای برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده شد. در مرحله دوم، به روش کمی، از طریق شیوه پیمایشی- میدانی، با ابزار پرسشنامه محقق ساخته ۲۱ سؤالی و براساس طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت، اقدام به جمع‌آوری داده‌ها شده است. در پرسشنامه حاضر، حقوق شهروندی با

زیرمؤلفه‌های: مدنی، سیاسی، اجتماعی و عملکرد شورای اسلامی شهر با زیرمؤلفه‌های: نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب شهردار، تصویب امور شهرداری تدوین شده است. برای سنجش روایی ابزار اندازه‌گیری، صاحب‌نظران با استفاده از روش روایی محتوا، روایی ابزار را در حد مطلوب ارزیابی نمودند و به‌منظور برآورد پایایی ابزار پژوهش، از روش آلفای کرونباخ استفاده شد که میزان آن برابر با ۰/۸۲ محاسبه شد.

به منظور تجزیه و تحلیل آماری داده‌ها با توجه به مقیاس پیوسته و فاصله‌ای داده‌ها و همچنین پس از اطمینان از نرمال بودن توزیع داده‌ها از طریق آزمون کولموگوروف- اسمیرنوف، از آزمون‌های t تک‌گروهی و t دو گروه مستقل استفاده شده است.

ساختار پرسشنامه و مؤلفه‌های متغیرهای پژوهش به شرح جداول ۳ و ۴ می‌باشد:

جدول ۳- مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌ها جهت ارزیابی حقوق شهروندی

مؤلفه‌های حقوق شهروندی	زیرمؤلفه‌ها
مدنی	تأثیر شورای اسلامی شهر تهران با تصویب لوایح در تحقق حقوق شهروندی، تأثیر مذهب، جنسیت، نژاد جهت احقاق حقوق شهروندی شهروندان در شورای اسلامی شهر تهران
سیاسی	نقش شورای اسلامی شهر تهران با تصویب لوایح جهت حمایت از مشارکت شهروندان در تشکل‌های مردمی، فعالیت‌های داوطلبانه، تشکیل انجمن‌ها و ...، نقش شورای اسلامی شهر تهران در زمینه ارتقای آگاهی شهروندان در ملاک قرار دادن اصول و ارزش‌های علمی، تجربی و اخلاقی در انتخاب اعضای شوراها، عملکرد شورای اسلامی شهر تهران را در برقراری حقوق شهروندان در آزادی دسترسی شهروندان به اطلاعات و امکان فعالیت‌های سیاسی
اجتماعی	میزان توفیق شوراها در نظارت بر امور اجتماعی شهر و بهبود امور بهداشتی و زیبایی شهر، تأثیرگذاری شورای شهر بر نظارت امور شهری جهت ایجاد محیط سالم

منبع: (مطالعات نگارندگان)

جدول ۴- مؤلفه‌ها جهت ارزیابی عملکرد نهاد شورا اسلامی شهر تهران

مؤلفه‌های عملکرد شورا	زیرمؤلفه‌ها
نظارت بر مدیریت شهری	نقش شورای اسلامی شهر تهران در نظارت بر عملکرد اجرایی و پروژه‌های شهرداری، تصویب طرح‌ها و پروژه‌های توسعه شهری، حسن انجام قوانین مصوب در شورا، حل اختلاف شهروندان با شهرداری، حفظ کاربری اراضی شهری و ممانعت از تخلف، نظارت بر عملکرد مالی شهرداری، جهت نظارت پیشگیرانه و ...
انتخاب شهردار	انتخاب افراد شایسته برای شهردار توسط شورای اسلامی شهر تهران به دور از گرایش‌های سیاسی، توجه و بررسی به سوابق اجرایی افراد جهت انتخاب شهردار توسط شورای اسلامی شهر تهران، توجه به تخصص در انتخاب شهردار توسط شورای اسلامی شهر تهران و ...
تصویب امور شهرداری	نقش شورای اسلامی شهر تهران در تصویب لوایح یا لغو عوارض شهر و همچنین تغییر نوع و میزان آن با در نظر گرفتن سیاست عمومی دولت، در تأثیرگذاری در مدیریت و توسعه زیرساخت‌های شهری از جمله (پارک، خیابان، پل‌ها، زیرگذرها، تأسیسات بهداشتی و ...)، در تصویب لوایح و طرح‌ها جهت حفظ (بهداشت، آسایش عمومی، زیبایی شهر)، در تصویب لوایح و طرح‌های مرتبط با امور شهری (زمینه مدیریت و کاربری اراضی شهری) و ...

منبع: (مطالعات نگارندگان)

۵- یافته‌های تحقیق

در جدول ۵، توزیع درصدی سن پاسخ‌گویان در هر دو گروه شهروندان تهرانی و کارکنان شورای اسلامی شهر تهران بیان شده است و مشخص شد که پاسخ‌گویان بیشتر در گروه سنی ۳۱ تا ۴۰ سال هستند.

اطلاعات دموگرافیک، ۳۸۴ شهروند تهرانی و ۱۵۰ مسئول و کارشناس شورای اسلامی شهر تهران که اطلاعات پرسشنامه را تکمیل کرده‌اند، بر حسب درصد به شرح جداول ۵ تا ۸ می‌باشد.

جدول ۵- توزیع درصدی گروه‌های سنی پاسخ‌گویان در هر دو گروه

گروه سنی پاسخ‌گویان	۲۰-۳۰ سال	۳۱-۴۰ سال	۴۱-۵۰ سال	۵۱-۶۰ سال	بیشتر از ۶۰ سال	مجموع
کارشناسان شورای شهر تهران	۱۵/۳۳	۵۰	۲۰	۱۲/۶۷	۲	۱۰۰
شهروندان تهرانی	۲۵/۲۶	۳۴/۶۴	۲۲/۶۶	۱۱/۴۶	۵/۹۸	۱۰۰
مجموع	۲۲/۴۷	۳۸/۹۵	۲۱/۹۱	۱۱/۸۰	۴/۸۷	۱۰۰

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

تهران از لحاظ جنسیت و تأهل بیان شده و مشخص شد که پاسخ‌گویان متأهل و مرد بیشتر بوده‌اند.

در جدول ۶، توزیع درصدی پاسخ‌گویان در هر دو گروه شهروندان تهرانی و کارکنان شورای اسلامی شهر

جدول ۶- توزیع درصدی جنسیت و وضعیت تأهل پاسخ‌گویان در هر دو گروه

وضعیت تأهل	گروه‌های پاسخ‌گو	جنسیت	
		زن	مرد
متأهل	کارشناسان شورای شهر تهران	۴۶	۵۴
متأهل	شهروندان تهرانی	۴۱/۴۱	۵۸/۵۹
متأهل	مجموع	۴۲/۷۰	۵۷/۳۰

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، مدت سکونت اکثریت دو جامعه هدف، بین ۱۰ تا ۲۰ سال در شهر تهران می‌باشد.

در جدول ۷، طول مدت سکونت هر یک از پاسخ‌گویان (در دو گروه) در شهر تهران ذکر شده است.

جدول ۷- توزیع درصدی مدت سکونت دو گروه هدف در شهر تهران

مدت سکونت در شهر تهران	زیر ۵ سال	۵ تا ۱۰ سال	۱۰ تا ۲۰ سال	بیشتر از ۲۰ سال
کارشناسان شورای شهر	۱۴/۶۷	۲۶/۶۷	۴۲	۱۶/۶۷
شهروندان	۱۷/۹۷	۲۸/۶۵	۳۱/۷۷	۲۱/۶۱
مجموع	۱۷/۰۴	۲۸/۰۹	۳۴/۶۴	۲۰/۲۲

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

شهر تهران، فوق‌لیسانس و بالاتر می‌باشد و نزدیک به نیمی از شهروندان تهرانی پاسخ‌گو، با سطح تحصیلات دیپلم هستند.

جدول ۸، بیانگر توزیع درصدی سطح تحصیلات پاسخ‌گویان در هر دو گروه هدف می‌باشد. چنان‌که قابل مشاهده است، تحصیلات بیشتر از دوسوم اعضای شورای

جدول ۸- توزیع درصدی سطح تحصيلات پاسخ‌گویان در دو گروه هدف

سطح تحصيلات پاسخ‌گویان	ابتدایی و راهنمایی	متوسطه	دیپلم	فوق دیپلم و لیسانس	فوق لیسانس و بالاتر
کارشناسان شورای شهر	-	-	-	۲۶	۷۴
شهروندان	۱۱/۷۲	۱۶/۶۷	۴۳/۷۵	۲۱/۳۵	۶/۵۱
مجموع	۸/۴۳	۱۱/۹۹	۴۳/۷۵	۲۲/۶۶	۲۵/۴۷

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

برای پاسخ به سؤال اول پژوهش که «عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق شهروندی از دید شهروندان تهرانی چگونه است؟» از آزمون t تک‌گروهی استفاده شده است. با توجه به میزان t به‌دست آمده، می‌توان مطرح نمود که تفاوت معنی‌داری در سطح $\alpha = 0/01$ بین میانگین نظری با میانگین‌های

تجربی وجود دارد. بنابراین، با توجه به اینکه میانگین تجربی، پایین‌تر از میانگین نظری می‌باشد، از دیدگاه شهروندان تهرانی، عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق شهروندی، کم‌تر از حد متوسط بوده است (جدول ۹).

جدول ۹- ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق شهروندی از دید شهروندان تهرانی

ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران	میانگین	انحراف معیار	Df	t	Sig
ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق مدنی شهروندی از دید شهروندان تهرانی	۲/۱۵	۰/۳۲	۳۸۳	-۵۲/۰۵۱	۰/۰۰۰
ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق سیاسی شهروندی از دید شهروندان تهرانی	۲/۳۳	۰/۲۲	۳۸۳	-۵۹/۶۷۸	۰/۰۰۰
ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق اجتماعی شهروندی از دید شهروندان تهرانی	۲/۶۷	۰/۴۵	۳۸۳	-۱۴/۳۷۰	۰/۰۰۰
ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق شهروندی از دید شهروندان تهرانی	۲/۲۵	۰/۱۹	۳۸۳	-۷۷/۳۵۲	۰/۰۰۰

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

برای پاسخ به سؤال دوم پژوهش که «عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق شهروندی از دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران چگونه است؟» از آزمون t تک‌گروهی استفاده شده است. با توجه به میزان t به‌دست آمده، می‌توان مطرح نمود که تفاوت

معنی‌داری در سطح $\alpha = 0/01$ بین میانگین نظری با میانگین‌های تجربی وجود ندارد؛ یعنی از دیدگاه کارکنان شورای اسلامی شهر تهران، عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق شهروندی، در حد متوسط است (جدول ۱۰).

جدول ۱۰- ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق شهروندی از دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران

Sig	t	Df	انحراف معیار	میانگین	ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران
۰/۱۲۵	-۱/۲۲۵	۱۴۹	۰/۲۰	۲/۹۸	ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق مدنی شهروندی از دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران
۰/۱۸۷	۱/۵۸۰	۱۴۹	۰/۳۱	۳/۰۴	ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق سیاسی شهروندی از دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران
۰/۱۵۲	۱/۷۹۲	۱۴۹	۰/۴۱	۳/۰۶	ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق اجتماعی شهروندی از دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران
۰/۱۳۲	۱/۱۱۳	۱۴۹	۰/۲۲	۳/۰۲	ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق شهروندی از دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

توجه به میزان t به دست آمده، می‌توان مطرح نمود که تفاوت معنی‌داری در سطح $\alpha = ۰/۰۱$ بین ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق شهروندی از دید شهروندان تهرانی و کارکنان شورای اسلامی شهر تهران وجود دارد (جدول ۱۱).

برای پاسخ به سؤال سوم پژوهش که «آیا بین ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق شهروندی از دید شهروندان تهرانی و کارکنان شورای اسلامی شهر تهران، تفاوت معنی‌داری وجود دارد؟» از آزمون t دو گروه مستقل استفاده شده است. با

جدول ۱۱- ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق شهروندی از دید شهروندان تهرانی و کارکنان شورای اسلامی شهر تهران

Sig	t	Df	انحراف معیار	میانگین	وضعیت	آزمون آماری ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در
۰/۰۰۵	۱۴/۷۴۵	۵۳۲	۰/۳۲	۲/۱۵	دید شهروندان تهرانی	تحقق حقوق مدنی شهروندی
			۰/۲۰	۲/۹۸	دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران	
۰/۰۰۰	۱۰/۳۴۹	۵۳۲	۰/۲۲	۲/۳۳	دید شهروندان تهرانی	تحقق حقوق سیاسی شهروندی
			۰/۳۱	۳/۰۴	دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران	
۰/۰۰۰	۴/۸۲۵	۵۳۲	۰/۴۵	۲/۶۷	دید شهروندان تهرانی	تحقق حقوق اجتماعی شهروندی
			۰/۴۱	۳/۰۶	دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران	
۰/۰۰۰	۵/۶۲۷	۵۳۲	۰/۱۹	۲/۲۵	دید شهروندان تهرانی	تحقق حقوق شهروندی
			۰/۲۲	۳/۰۲	دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران	

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

بین میانگین نظری با میانگین‌های تجربی وجود دارد. بنابراین، با توجه به اینکه میانگین تجربی، پایین‌تر از میانگین نظری می‌باشد، از دیدگاه شهروندان تهرانی، عملکرد شورای اسلامی شهر تهران از لحاظ نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب شهردار و تصویب امور شهرداری، کم‌تر از حد متوسط است (جدول ۱۲).

برای پاسخ به سؤال چهارم پژوهش که «عملکرد شورای اسلامی شهر تهران (نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب شهردار، تصویب امور شهرداری) از دید شهروندان تهرانی چگونه است؟» از آزمون t تک‌گروهی استفاده شده است. با توجه به میزان t به دست آمده، می‌توان مطرح نمود که تفاوت معنی‌داری در سطح $\alpha = ۰/۰۱$

جدول ۱۲- ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران (نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب شهردار، تصویب امور

شهرداری) از دید شهروندان تهرانی

Sig	t	Df	انحراف معیار	میانگین	ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در
۰/۰۰۰	-۸۷/۶۶۵	۳۸۳	۰/۱۹	۲/۱۵	نظارت بر مدیریت شهری از دید شهروندان تهرانی
۰/۰۰۰	-۵۳/۰۲۴	۳۸۳	۰/۱۷	۲/۵۴	انتخاب شهردار از دید شهروندان تهرانی
۰/۰۰۰	-۲۰/۵۲۹	۳۸۳	۰/۲۱	۲/۷۸	تصویب امور شهرداری از دید شهروندان تهرانی
۰/۰۰۰	-۲۵/۰۸۲	۳۸۳	۰/۲۵	۲/۶۸	ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران (نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب شهردار و تصویب امور شهرداری) از دید شهروندان تهرانی

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

تجربی وجود دارد. بنابراین، با توجه به اینکه میانگین تجربی بالاتر از میانگین نظری می‌باشد، از دیدگاه کارکنان شورای اسلامی شهر تهران، عملکرد شورای اسلامی شهر تهران از لحاظ نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب شهردار و تصویب امور شهرداری، بیشتر از حد متوسط است (جدول ۱۳).

برای پاسخ به سؤال پنجم پژوهش که «عملکرد شورای اسلامی شهر تهران (نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب شهردار، تصویب امور شهرداری) از دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران چگونه است؟» از آزمون t تک‌گروهی استفاده شده است. با توجه به میزان t به‌دست آمده، می‌توان مطرح نمود که تفاوت معنی‌داری در سطح $\alpha = 0/01$ بین میانگین نظری با میانگین‌های

جدول ۱۳- ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران (نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب شهردار، تصویب امور

شهرداری) از دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران

Sig	t	Df	انحراف معیار	میانگین	ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در
۰/۰۰۰	۶۹/۴۰۲	۱۴۹	۰/۱۲	۳/۶۸	نظارت بر مدیریت شهری از دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران
۰/۰۰۰	۴۹/۶۳۴	۱۴۹	۰/۱۹	۳/۷۷	انتخاب شهردار از دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران
۰/۰۰۰	۴۳/۳۷۶	۱۴۹	۰/۲۴	۳/۸۵	تصویب امور شهرداری از دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران
۰/۰۰۰	۲۸/۹۴۸	۱۴۹	۰/۲۲	۳/۵۲	ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران (نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب شهردار و تصویب امور شهرداری) از دید شهروندان تهرانی

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

میزان t به‌دست آمده، می‌توان مطرح نمود که تفاوت معنی‌داری در سطح $\alpha = 0/01$ بین ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران از لحاظ نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب شهردار و تصویب امور شهرداری، از دید شهروندان تهرانی و کارکنان شورای اسلامی شهر تهران تفاوت وجود دارد (جدول ۱۴).

برای پاسخ به سؤال ششم پژوهش که «آیا بین ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران (نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب شهردار و تصویب امور شهرداری) از دید شهروندان تهرانی و کارکنان شورای اسلامی شهر تهران تفاوت معنی‌داری وجود دارد؟» از آزمون t دو گروه مستقل استفاده شده است. با توجه به

جدول ۱۴- ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران (نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب شهردار، تصویب امور

شهرداری) از دید شهروندان تهرانی و کارکنان شورای اسلامی شهر تهران

Sig	t	Df	انحراف معیار	میانگین	وضعیت	آزمون آماری
						ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در
۰/۰۰۰	۱۴/۵۴۸	۵۳۲	۰/۱۹	۲/۱۵	دید شهروندان تهرانی	نظارت بر مدیریت شهری از دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران
			۰/۱۲	۳/۶۸	دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران	
۰/۰۰۰	۲۳/۷۸۹	۵۳۲	۰/۱۷	۲/۵۴	دید شهروندان تهرانی	انتخاب شهردار از دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران
			۰/۱۹	۳/۷۷	دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران	
۰/۰۰۰	۱۸/۳۲۵	۵۳۲	۰/۲۱	۲/۷۸	دید شهروندان تهرانی	تصویب امور شهرداری از دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران
			۰/۲۴	۳/۸۵	دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران	
۰/۰۰۰	۲۹/۷۸۹	۵۳۲	۰/۲۵	۲/۶۸	دید شهروندان تهرانی	ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران (نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب شهردار، تصویب امور شهرداری) از دید شهروندان تهرانی
			۰/۲۲	۳/۵۲	دید کارکنان شورای اسلامی شهر تهران	

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

سطح $\alpha = 0/01$ بیانگر رابطه مثبت و معنادار بین عملکرد شورای اسلامی شهر تهران با میزان تحقق حقوق شهروندی می‌باشد (جدول ۱۵).

در بررسی سؤال هفتم «آیا بین عملکرد شورای اسلامی شهر تهران (نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب شهردار، تصویب امور شهرداری) با میزان تحقق حقوق شهروندی، رابطه معنادار وجود دارد؟» «۲» محاسبه شده در

جدول ۱۵- ضریب همبستگی بین عملکرد شورای اسلامی شهر تهران (نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب

شهردار، تصویب امور شهرداری) با میزان تحقق حقوق شهروندی

N	سطح معناداری	ضریب همبستگی	متغیر ملاک	متغیر پیش بین
۵۳۴	۰/۰۰۰	۰/۸۸۸	میزان تحقق حقوق شهروندی	نظارت بر مدیریت شهری
	۰/۰۰۰	۰/۸۶۷		انتخاب شهردار
	۰/۰۰۰	۰/۸۸۴		تصویب امور شهرداری
	۰/۰۰۰	۰/۸۷۴		عملکرد شورای اسلامی شهر تهران

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

انتخاب شهردار، تصویب امور شهرداری) توانایی پیش‌بینی میزان تحقق حقوق شهروندی را دارند؟» و همچنین تعیین

به منظور بررسی سؤال هشتم «آیا عملکرد شورای اسلامی شهر تهران (نظارت بر مدیریت شهری،

سهم نسبی هریک از متغیرهای عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در پیش‌بینی میزان تحقق حقوق شهروندی، از رگرسیون استفاده شد. در این روش با استفاده از ضریب رگرسیون جزئی (Beta)، ضریب تأثیر مستقیم عملکرد شورای اسلامی شهر تهران بر میزان تحقق حقوق شهروندی

تحلیل می‌شود که نشان می‌دهد انتخاب شهردار ۰/۳۸۳، نظارت بر مدیریت شهری ۰/۳۷۶ و تصویب امور شهرداری ۰/۱۸۱ پیش‌بینی‌کننده میزان تحقق حقوق شهروندی هستند (جدول ۱۶).

جدول ۱۶- تحلیل رگرسیون برای تعیین سهم متغیرهای پیش‌بین عملکرد شورای اسلامی شهر تهران بر میزان تحقق حقوق شهروندی

R ²	R	t	معناداری	ضریب بتا	عملکرد شورای اسلامی شهر تهران
۰/۵۸۱	۰/۷۶۲	۱۱/۹۵۴	۰/۰۰۰	۰/۳۷۶	نظارت بر مدیریت شهری
		۱۰/۳۰۹	۰/۰۰۰	۰/۳۸۳	انتخاب شهردار
		۴/۸۹۱	۰/۰۰۰	۰/۱۸۱	تصویب امور شهرداری

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

۶- نتیجه‌گیری و پیشنهاد

پژوهش حاضر با هدف بررسی ارزیابی جایگاه نهاد شورای اسلامی شهر در تحقق حقوق شهروندی از دیدگاه کارکنان شورای اسلامی شهر تهران و شهروندان تهرانی صورت گرفت. یافته‌های حاصل از پژوهش، حاکی از آن بودند که عملکرد شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق شهروندی از دیدگاه شهروندان تهرانی، کم‌تر از حد متوسط و از دیدگاه کارکنان شورای اسلامی شهر تهران در حد متوسط است و بین این دو دیدگاه تفاوت معنی‌داری وجود دارد. این بدین معنا است که شهروندان تهرانی از شورای اسلامی شهر تهران در تحقق حقوق مدنی، سیاسی و اجتماعی خود انتظار بیشتری دارند. در واقع شهروندان تهرانی از شورای اسلامی شهر تهران انتظار دارند که آگاهی شهروندان را نسبت به حقوق خویش ارتقا دهند، بر مسائل و مشکلات شهری نظارت بیشتری داشته باشند و شهری سالم را برای شهروندان مهیا کنند، در آزادی شهروندان جهت دسترسی به اطلاعات صحیح و درست کوشا باشند و قوانین و لویحی را در راستای تحقق هر چه بیشتر حقوق شهروندی تصویب کنند.

در این راستا شوراها به عنوان نهادهای مردمی، کانون‌های مؤثری برای آموزش وظایف و حقوق شهروندی هستند و به عنوان حلقه واسط میان مردم، مدیران اجرایی و شهری، نقش مؤثری در پیگیری مطالبات و حقوق مردم دارند. لذا آنچه به عنوان ماده ۷۱ قانون شوراهای اسلامی کشور، وظیفه شورای اسلامی شهر شمرده می‌شود، در واقع به نوعی ناظر بر وظایف و تعهدات مدیریت شهری در تحقق حقوق شهروندی می‌باشد. شهروندان به طور پیوسته عملکرد شورای شهر را در شهرداری‌ها ارزیابی می‌کنند. در صورتی‌که شوراها شهر و شهرداری‌ها، کلیه حقوق شهروندی را رعایت نمایند و ارزیابی شهروندان مثبت باشد، اعتبار مدیریت شهری افزایش می‌یابد و در صورت عدم رعایت حقوق و وظایف شهروندی و عدم توجه به مفهوم شهروندی، شهروندان انتظاراتی خارج از حیطه وظایف شورای شهر و به تبع آن شهرداری‌ها خواهند داشت. با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از پژوهش، پیشنهادهایی در زمینه ارتقای حقوق شهروندی به وسیله شورای شهر تهران در مورد هر یک از مؤلفه‌های ذکر شده در پژوهش بیان می‌گردد:

- راه‌اندازی کارگروه‌های تخصصی متعدد در حوزه زنان و کودکان و حمایت و ایجاد حقوقی برای زنان که از برنامه‌ها و تسهیلات بهداشتی و درمانی مناسب و آموزش و مشاوره‌های مناسب برای تأمین سلامت جسمی و روانی در زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی در مراحل مختلف زندگی به خصوص دوران بارداری، زایمان، پس از زایمان و در شرایط بیماری، فقر یا معلولیت، برخوردار باشند.

- آسیب‌های اجتماعی در حوزه کودکان کار، اعتیاد، سکونت‌گاه‌های غیررسمی و ... باید تخصصی‌تر بررسی شوند و هر حوزه به صورت تخصصی باید مورد توجه قرار گرفته و برای آن راهکارهای مناسبی ارائه شود.

- حقوقی برای توان‌خواهان (شهروندان دارای معلولیت) و سالمندان در نظر گرفته شود که از امکانات مناسب درمانی و توان‌بخشی برای بهبودی و توانمند شدن در جهت زندگی مستقل، بهره‌مند شوند.

- شورای اسلامی شهر تهران، می‌تواند مواد و تبصره‌های متعددی را در قانون برنامه پنج‌ساله شهرداری تهران وضع کند که ناظر بر راهکارهایی مدون و مشخص جهت نهادینه کردن حقوق شهروندی محسوب شود و شهرداری تهران را موظف کند آنها را در قالب طرح و لایحه به منظور بررسی و تصویب به شوراها، ارائه کند.

- قوانینی برای مناسب‌سازی ساختمان‌ها، پروژه‌ها، محیط و فضاهای شهری برای بهره‌مندی و تردد ایمن، مناسب و آسان سالمندان، جامعه معلولین، جانبازان و روشندان، با هدف ارتقای کرامت انسانی تدوین شوند.

- شورای اسلامی امکان نشر آزادانه اطلاعات مدیریت شهری را فراهم نماید و به رسانه‌ها کمک کند که بی‌واهمه و ترس، مسائل و مشکلات شهر را منتشر کنند.

- حمایت و گسترش سازمان‌های مردم‌نهاد و برنامه‌ریزی برای بهره‌گیری از همکاری و همیاری آنها در مدیریت شهری در قالب دیدگاه‌ها و سیاست‌های

- شورای اسلامی شهر تهران، بهتر است تعامل بیشتری با وزارتخانه‌ها و سازمان‌های دولتی داشته باشد و اداره امور شهر را با مشارکت مردم بیشتر انجام دهد.

- شورای اسلامی شهر تهران علاوه بر نظارت موردی و اتفاقی، نظارت سازمان‌یافته‌ای بر شهرداری را نیز اعمال کند. با توجه به ظرفیت‌های محدود شورای اسلامی شهر تهران در حوزه نظارت بر شهرداری تهران از نظر منابع انسانی و امکانات، مدیریت شهری باید بسترهای لازم برای این موضوع را فراهم کند. در این خصوص هوشمندسازی فرایندها، اقدامات و خدمات شهرداری با امکان دسترسی شورای شهر تهران ضرورت دارد. از طرف دیگر امکان نظارت شورایی‌ها، انجمن‌های محلی و جامعه مدنی را فراهم می‌کند.

- افزایش تعداد اعضا شورا شهر و حضور افراد متخصص، آگاه و باتجربه نیز می‌تواند نظارت دقیق و نیز پایش اصولی‌تر را به همراه داشته باشد.

- همچنین سازوکار مناسب جهت اعتراض و شکایات مردم در شوراها تا مرحله پاسخ و پیگیری به مسائل و مشکلات مردم باید مورد بازبینی قرار گیرد.

همچنین نتایج پژوهش نشان داد که ارزیابی عملکرد شورای اسلامی شهر تهران از لحاظ نظارت بر مدیریت شهری، انتخاب شهردار و تصویب امور شهرداری از دید شهروندان تهرانی، پایین‌تر از حد متوسط است؛ لذا در این خصوص پیشنهادهای ذیل ارائه می‌گردد:

- شورای اسلامی شهر تهران، باید مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد و تشکل‌های مردمی را در اداره امور شهر فراهم کند؛ زیرا فلسفه وجودی شوراها، بسترسازی برای مشارکت مردم در اداره امور شهر است.

- شورای شهر باید بستری برای ایجاد حقوقی از جمله آرامش، شادابی و امید به آینده‌ای بهتر، خودسازی معنوی و توان‌افزایی اجتماعی، برخورداری از زندگی امن و آرام، داشتن فرصت و امکان برای همراهی بیشتر با خانواده، تفریح، ورزش و گردشگری را که از حقوق هر شهروندی است فراهم نماید.

حکمروایی خوب شهری، سبب مشارکت طلبی، پاسخ‌گویی، شفافیت، کارآمدی، اجماع‌گرایی، اثربخشی و از همه مهم‌تر تقویت آگاهی شهروندان به حقوق شهروندی خود می‌شود. این سازمان‌ها می‌توانند از یک طرف دیده‌بان مدیریت شهری (شورا و شهرداری) در شناخت مسائل و نارسایی‌های شهری و از طرف دیگر رابطین مدیران شهری با اجتماعات محلی باشند.

۷- منابع

- احمدزاده، سیدمصطفی. (۱۳۸۴). حقوق شهروندی. *مجله اندیشه*، ۱۱ (۶)، ۲۰-۲۶.
- اخباری، هانیه؛ نعیمی، سیدپوریا؛ اسدی ساخمرسی، عبدالرضا. (۱۳۹۳). *جایگاه حقوق شهروندی از منظر مدیریت شهری در ایران*. هفتمین کنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران. جغرافیای سیاسی شهر.
- اسدیان، مرتضی؛ واعظ‌طیسی، علی؛ یاری‌قلی، وحید. (۱۳۹۲). *ارزیابی و تحلیل میزان تحقق‌پذیری اهداف توسعه شهری توسط شورای شهر (مطالعه موردی: شهر زاهدان)*، پنجمین کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، مشهد.
- امانپور، سعید؛ حسینی شه‌پریان، نبی‌اله؛ آتش‌افروز، نسرین؛ فرهنگ‌مندی، قاسم. (۱۳۹۴). بررسی و تحلیل عملکرد شوراها در مدیریت شهری (نمونه موردی: شهر ایذه)، *نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، ۶ (۲۲)، ۹۵-۱۱۰.
- ایرانی، حسین. (۱۳۷۶). *حکایت شوراها، مجله ایران‌فردا*، شماره ۴۹.
- برک‌پور، ناصر. (۱۳۸۷). *نظریه‌های مدیریت و حکمرایی شهری*، گزارش‌نهایی طرح پژوهشی، تهران: دانشگاه هنر.
- بشیریه، حسین. (۱۳۸۱). *جامعه‌شناسی سیاسی*، چاپ دهم، تهران: نشر نی.
- بهشتی، محمدباقر. (۱۳۸۰). *آسیب‌شناسی شوراها*، شهر، *مجله شهرداری‌ها*، شماره ۲۹.
- پاپلی‌یزدی، محمدحسین. (۱۳۸۲). *نظریه‌های شهر و پیرامون*، تهران: انتشارات سمت.

پیرموزن، کمال‌الدین. (۱۳۸۱). *جایگاه مبهم شوراها در مدیریت شهری*، ماهنامه شهرداری‌ها، شماره ۳۸.

توسلی، غلام‌عباس؛ نجاتی حسینی، سیدمحمود. (۱۳۸۳). *واقعیت اجتماعی شهروندی در ایران*، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ۵ (۲)، ۳۲-۶۲.

چوپانی یزدلی، محمدرضا. (۱۳۸۲). *جایگاه حقوقی-سیاسی شوراها در جمهوری اسلامی ایران*، تهران: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

- حبیبی، الله‌بخش. (۱۳۸۱). *بررسی عملکرد نخستین دوره شورای اسلامی شهر تهران*، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد رشته حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران.
- خادم‌الحسینی، احمد؛ بقاء، میترا. (۱۳۹۴). *نقش شورای شهر و شهرداری در توسعه گردشگری شهری (نمونه موردی: شهر شیراز)*، دومین همایش ملی گردشگری، سرمایه ملی و چشم‌انداز، اصفهان.
- رجبی، هادی. (۱۳۹۲). *تأثیر شورای اسلامی شهر تهران بر نگرش شهروندان تهرانی نسبت به مشارکت سیاسی*. *مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، ۴ (۱۳)، ۹۷-۱۱۲.
- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ دیانی، لیدا؛ افتخاری، احسان. (۱۳۹۵). *تحلیل محتوایی حقوق شهروندی روستایی در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران*، *فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا*، ۲۰ (۲)، ۱۸۹-۲۴۹.
- سعیدنیا، احمد. (۱۳۸۲). *مدیریت شهری*، جلد یازدهم، تهران: سازمان شهرداری‌های کشور.
- شاگری، حمید؛ فدایی، علی‌اصغر. (۱۳۹۳). *تأملی بر شورای شهر، شهرداری و مراجع حل اختلاف شهری در نظام حقوقی ایران*، کنفرانس ملی معماری و منظر شهری پایدار. تهران.
- شورای شهر تهران. (۱۳۹۴). *گزارش عملکرد یک‌ساله شورای شهر تهران*.
- شیخانی، ملیحه. (۱۳۸۲). *وضعیت شهروندی و موانع تحقق آن در ایران*، رساله دکتری گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- شیعه، اسماعیل. (۱۳۸۳). *با شهر و منطقه در ایران*، چاپ سوم. تهران: دانشگاه علم و صنعت ایران.

- Bartlett, S., Hart, R., Satterthwaite, D., de la Barra, X., & Missair, A. (2016). *Cities for children: children's rights, poverty and urban management*. Routledge.
- Cheema, G. S. (1993). The challenge of urban management: Some issues. *Urban management: Policies and innovations in developing countries*, 7.
- Hansen, S. W. (2015). The democratic costs of size: how increasing size affects citizen satisfaction with local government. *Political Studies*, 63(2), 373-389.
- Marshal, G. (1998). *Dictionary of Social Development*, Westport, Greenwood Press.
- Nzuve, S. N., & Bakari, T. H. (2012). The relationship between empowerment and performance in the city council of Nairobi. *Problems of Management in the 21st Century*, 5, 83-98.
- Raco, M., & Imrie, R. (2000). Governmentality and rights and responsibilities in urban policy. *Environment and Planning A*, 32(12), 2187-2204.
- صرافی، مظفر؛ عبدالهی، مجید. (۱۳۸۷). تحلیل مفهوم شهروندی و ارزیابی جایگاه آن در قوانین، مقررات و مدیریت شهری کشور، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، ۴۰ (۶۳)، ۱۳۴-۱۱۵.
- صفاری‌راد، علی؛ تحویل‌داری، میثم. (۱۳۹۴). تحلیلی بر مدیریت شهری و نقش آن در آگاهی از حقوق شهروندی و شهروندسازی مطالعه موردی شهرستان لنگرود، اولین کنفرانس بین‌المللی علوم جغرافیایی.
- علیخانی، علی‌اکبر. (۱۳۸۴). پاسخگویی در نظام جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه پژوهشی دانشگاه امام صادق (ع)، شماره ۲۶، ۸۱-۵۱.
- عمید، حسن. (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید. چاپ بیست‌ونهم، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- فالكس، کیت. (۱۳۸۱). شهروندی، ترجمه محمدتقی دلفروز، تهران: انتشارات کویر.
- قلی‌پور، مستوره؛ خیرالدین، صدف؛ حبیبی، بهناز؛ علایی، پوریا. (۱۳۹۴). ارائه الگویی برای بهبود عملکرد شورای اجتماعی محلات شهر مشهد، همایش ملی معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی. دانشگاه پیام‌نور، رشت.
- گلدوزیان، ایرج. (۱۳۸۵). حقوق جزای اختصاصی: جرائم علیه تمامیت جسمانی، شخصیت معنوی، اموال و مالکیت، امنیت و آسایش عمومی «علمی-کاربردی»، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
- لطفی، حیدر؛ عدالت‌خواه، فرداد؛ میرزایی، مینو؛ وزیرپور، شببو. (۱۳۸۸). مدیریت شهری و جایگاه آن در ارتقا حقوق شهروندان، نشریه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، ۲(۱)، ۱۰۱-۱۱۰.
- محسنی، رضاعلی. (۱۳۸۹). ابعاد و تحلیل حقوق شهروندی؛ راهکارهایی برای تربیت و آموزش حقوق شهروندی، فصلنامه مطالعات سیاسی، ۳(۱۰)، ۱۱۷-۱۴۴.
- نوروزی، مشیت‌اله. (۱۳۹۵). تشکیل دولت محلی؛ گامی به سوی تحقق حقوق شهروندی. مجله علمی-ترویجی منظر، ۱(۵)، ۲۴-۲۶.
- هزارجریبی، جعفر؛ امانیان، ابوالفضل. (۱۳۹۰). آگاهی زنان از حقوق شهروندی و عوامل مؤثر بر آن. فصلنامه مطالعات و پژوهش‌های شهری منطقه‌ای، ۳(۹)، ۱-۱۸.